

Evden Çalışanların Gündelik Yaşam Pratikleri¹

Everyday Life Practices of Home-Office Workers

Gökçe BAYDAR

Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi - E-posta: gokcebydr@gmail.com

Anahtar Kelimeler:

evden çalışma, yeni ekonomi, orta sınıf, gündelik yaşam, iletişim teknolojileri.

Öz

Günümüzde küreselleşme ve neoliberalleşme gibi olgular ile beraber esnek çalışma biçimleri yaygınlaşmış ve daha görünür hale gelmiştir. Yeni kapitalizmin bu esnek çalışma türlerinden biri de görece yeni bir çalışma biçimi olan ve çoğunlukla iletişim teknolojileri ile ilişkilendirilen evden çalışma biçimidir. Bu araştırma, evden çalışmanın çalışanlar tarafından nasıl deneyimlendiğini ortaya çıkarmak amacıyla yapılmıştır. Evden çalışmada ön plana çıkan iki temel alan çevirmenlik ve tasarımcılık işlerinin çoğu zaman yüksek eğitim veya teknik bilgi gerektirmesi, beyaz yakalı sınıfa da işaret etmektedir. Bu nedenle çalışmada sınıfsal boyut göz önünde bulundurulmuş, orta sınıfın eğilimlerini tartışmanın da yolu açılmıştır. Araştırma kapsamında 12 evden çalışan ile derinlemesine görüşme yapılmış, gündelik yaşam pratikleri ortaya çıkarılmıştır. Bu temel soru kapsamında aynı zamanda evden çalışanların esnek zaman kullanımını da içeren çalışma koşulları, esnek zamanlı çalışmaya karşı getirdikleri oto-disiplin pratikleri, kendi yaşamlarına ve işlerine ilişkin algıları, iletişim teknolojilerinin gündelik yaşamlarındaki konumu, sınıf habituslarıyla paralel olarak benlik sunumları, meslektaşlarıyla bir kolektivite yaratıp yaratmadıkları hakkında verilere de ulaşılmıştır.

Keywords:

home-office, new economy, middle class, everyday life, communication technologies.

Abstract

Today, flexible workstyles have spread and become more visible along with the phenomenon like globalization and neo-liberalization. One of the flexible workstyles of the new capitalism is home-office which is considerably new and often associated with communication technologies. This research intends to reveal how home-office is experienced by workers. Two main working fields that stand out for home-office work are; translation and designing, which also indicate to white-collar class as they most often require higher education and know-how. Thus, the class dimension was considered in this research which have also paved the way for discussing middle class tendencies. Within the scope of the research, in-depth interviews were conducted with 12 participants and their daily practices were brought out. Within the scope of this main question, data were obtained regarding the working conditions of home-office workers including flexible time utilization, self-discipline practices they use against flexible time working, their self-presentation parallel to their class habitus and whether they create collectivity with their colleagues or not.

¹ Bu makale, "Home Office Çalışanların Gündelik Yaşamda Yeni Medya Kullanımı" başlıklı yüksek lisans tezi kapsamında yapılan saha araştırması verilerinin bir kısmının kullanılmasıyla oluşturulmuştur. Makalede kullanılan verilerin bir kısmı, LaborComm 2012'de (Uluslararası İşçi ve İletişim Konferansı) yapılan aynı başlıklı sunumda yer almıştır.

Giriş

Günümüzde yeni kapitalizm ve küreselleşmenin bir parçası olan neoliberalleşme stratejileri, kapitalizmin amaçlarına daha hızlı yanıt verebilmek amacıyla serbestleşme ve esneklik ilkeleri etrafında şekillenmektedir. Bu şekilde neoliberal stratejiler üretimde ve istihdamda esnekliği, dolayısıyla esnek çalışma biçimlerini de gündeme getirmiştir. Yarı-zamanlı çalışmak, fazla mesai çalışmak, evden çalışmak gibi standart dışı çalışma biçimleri esnek kapitalizmin daha fazla ihtiyaç duyduğu emek ilişkileri olmakta, bu da esnek çalışma biçimlerini daha görünür hale getirmektedir. Yeni kapitalizmin yükselttiği beyaz yakalılar da günümüzde neoliberal stratejilerin sonucu esnekleşen emek süreçlerini deneyimlemektedirler. Zaman zaman kendileri de İnternet siteleri ve bloglar gibi iletişim teknolojileri aracılığıyla örgütlenmekte ve kendi görünürlüklerini sağlamaktadırlar. Kendi İnternet sitesinde güvencesizlik ve esnek çalışmaya karşı çıktıklarını ve mücadelenin gerekliliğini belirten Bilişim ve İletişim Çalışanları Dayanışma Ağı (BİÇDA, 2012) ve blog üzerinden sesini duyurarak beyaz yakalının iş bulma sorunlarının ardındaki dinamikler üzerinde durmayı hedefleyen ve devam eden işlerindeki endişe ve performans değerlendirmesi gibi konulara ilişkin atölyeler gerçekleştiren Plaza Eylem Platformu bu gruplara örnektir (Plaza Eylem Platformu, 2012).

Hem beyaz yakalı olmak ile ilişkilendirilen, hem de kurumsal mekâna ve saatlere bağlı olmadığı için esnek olan ve iletişim teknolojileriyle mümkün olduğu iddia edilen evden çalışma biçimi de gitgide şirketlerin iş ilanlarında aradığı bir çalışma şekli olmakta (kariyer.net, 2012), gazetelerin kariyer sayfalarında (*Hürriyet*, 10 Ağustos 2011) veya haberlerde yer almakta, tartışmalara konu olmaktadır. Çoğunlukla özel kurumların, hatta bazı kamu kuruluşlarının çalışanlarına belli günlerde evden çalışmayı önermesi (*Radikal*, 12 Şubat 2012) ve bağımsız şekilde evden çalışanlar üzerine olan tartışmalar, evden çalışmayı incelemek doğrultusunda temel motivasyon olmuştur.

Evden çalışanlar, yeni kapitalizm ve küreselleşmenin esneklik ilkesini en belirgin olarak deneyimleyen gruptur; çünkü hem zamanı hem mekânı esnek kullanmaktadırlar. Başka bir deyişle evden çalışanlar “bütün esnek zamanlı çalışanlar içinde en esneği” (Sennett, 2010: 61) olarak tanımlanabilir. Evden çalışmak aynı zamanda genişleyen iş alanlarından biri olarak görülebilir; çünkü ofis, atölye gibi geleneksel olarak işyeri kabul edilen mekânların dışında, örneğin evde, bile işin yapıldığına işaret eder. İşin evde yapılabilirliğini sağlayan iletişim teknolojileri olması, evden çalışmayı bu teknolojilerin bireysel kullanımlarıyla beraber ele almayı gerektirir. Başka bir deyişle evdeyken iş bağlantılarının kurulması ve işin öğrenilmesi/yapılması aşamasında yeni iletişim teknolojilerinin rolü büyüktür. Bu araştırmada evden çalışanlar ile ifade edilen, evden iş yapan, dolayısıyla zaman ve mekân kullanımında standart çalışma biçiminden farklılaşan ve yeni iletişim teknolojileriyle bağı yüksek olan insanlardır. Ayrıca araştırmada katılımcı olan evden çalışanlar bağımsız olarak çalışmakta, kalıcı bir işçi-işveren ilişkisine girmemektedirler. Bu açıdan kapitalizmin öngördüğü esneklik, evden çalışanlar açısından belirsizlik olarak deneyimlenmekte, iş olumsal bir karaktere bürünmektedir.

Evden çalışma biçiminin küreselleşme ve değişen emek biçimleri ile ilişkisini değerlendirmek ve gündelik yaşamda nasıl deneyimlendiğini ortaya çıkarmak amacıyla yapılan bu araştırma, bu açıdan meselenin hem teorik hem pratik boyutunu ele almıştır. Yeni kapitalizm ve onun yükselttiği esneklik ilkesi, evden çalışmayı mümkün kılan sınıfsal boyut, iletişim teknolojileri ve emeğin geçirdiği dönüşüme ilişkin teorik boyutun yanı sıra, gündelik yaşamdaki pratiklere de odaklanılmıştır. Bu şekilde giderek daha görünür olan standart-dışı bir çalışma şeklinin gündelik yaşamda nasıl deneyimlendiğini ve bu deneyimlerin teorik açıklamalardan ne ölçüde farklılaştığını ortaya çıkarmak amaçlanmıştır.

Evden çalışmayı incelemek için, iletişim teknolojileri ve emek arasındaki ilişki üzerinde durulması gerektiği açıktır. Yeni iletişim teknolojileri ve emek arasındaki ilişki Türkiye’de de araştırmalara konu olmuş, bu teknolojilerin yarattığı iş olanaklarının kimler tarafından kullanıldığı sorgulanmıştır. Uzmanlık gücüne sahip olan erkeklerin çoğunlukta olduğu bir grubun bu iş olanaklarını kullandığı ve bu açıdan teknolojinin emekle ilişkisinde cinsiyetçilik olduğu iddiası mevcuttur (Gencel-Bek ve Binark, 2000: 18). Teknolojiyle emeğin arasındaki ilişki ve değişime ilişkin araştırmaların yanı sıra emeğin örgütlenmesinde teknolojinin mücadele içinde nasıl bir yeri olduğunu araştıran çalışmalar da yapılmıştır (Yücesan-Özdemir, 2010). Ekonominin ve iletişim teknolojilerinin geçirdiği dönüşüm ile yükselen beyaz yakalılar, onların çalışma şartları ve örgütlenmeleri de araştırma konusu olmaya devam etmektedir.

Buna rağmen, emeğin deneyimlediği görece yeni çalışma biçimleri arasında evden çalışmayı konu alan Türkiye’deki araştırmaların çoğunda bu çalışma biçimine organizasyonel açıdan yaklaşılmış, evden çalışma “verimlilik”, “maliyet minimizasyonu”, “kâr” gibi kavramlar ekseninde ele alınmış, evden çalışanların bu çalışma biçimine yüklediği anlamlara ve gündelik yaşam deneyimlerine odaklanılmamıştır. Bu araştırma evden çalışanların gündelik yaşam deneyimlerini ortaya çıkararak meseleyi kültürel boyutuyla ele alması ve iletişim teknolojilerinin de rolüyle değişen emek süreçlerinin niteliğine ilişkin bir farkındalık yaratması açısından önemlidir.

Bu doğrultuda araştırmanın kapsamı, Ankara’da yaşayan evden çalışanlar olarak belirlenmiş, ortaya çıkarılması amaçlanan soru doğrultusunda niteliksel araştırma yöntemi kullanılmış, Ocak 2012-Mayıs 2012 tarihleri arasında 12 katılımcı ile derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların belirlenmesi aşamasında evden çalışmayı mümkün kılan işler ve meslekler açısından bir ayrıma gidilmemiş, evden çalışmayı tanımlayan esas unsurların esnek zaman ve esnek mekân kullanım pratikleri olduğu göz önünde bulundurulmuştur. Belirli bir meslek veya işe odaklanmayan bu araştırma iki çevirmen, bir danışman ve dokuz tasarımcının katılımıyla gerçekleşmiştir.

Derinlemesine görüşmeler yoluyla aynı zamanda evden çalışanların esnek zaman kullanımını da içeren çalışma koşulları, esnek zamanlı çalışmaya karşı getirdikleri oto-disiplin pratikleri, geleceğe ilişkin beklentileri, sınıf habituslarıyla paralel olarak benlik sunumları, meslektaşlarıyla bir kolektiviteye girip girmedikleri hakkında da verilere ulaşılmıştır. Bu veriler, analizi oluşturan iki alt başlık altında aktarılmıştır. Araştırmanın ilk bölümünde, araştırmanın çıkış noktasını mümkün kılan kavramsal tartışmalara

yer verilmiştir. Yeni ekonomi ve esneklik, bu çalışma biçimini mümkün kılan sınıfsal boyut nedeniyle orta sınıflar, kaçınılmaz olarak ele alınan gündelik yaşam ve benlik kavramları üzerinde durulmuştur. Kültürel bir yaklaşımdan hareket eden bu çalışmada kültürel açıklamaları mümkün kılan kavramlara yer verildiği ve kavramların kültürel açıklamalarının önemli olduğu vurgulanmalıdır.

Yöntemden sonra yer alan analiz bölümü ise iki ayrı alt başlığa ayrılmıştır. Gündelik yaşam pratiklerinin sınırlarını çizmenin zorluğuna rağmen, toplanan veriler analizi kolaylaştırmak için Gündelik Yaşam Pratikleri ve İş ile İlgili Pratikler olarak sınıflandırılmıştır. Sonuç bölümünde ise bu saha araştırması ile elde edilen verilerin kavramsal çerçeve ile ne ölçüde benzerlik gösterdiği ve kavramsal çerçeveden ne ölçüde farklılaştığı tartışılmıştır. Bu şekilde gündelik yaşam pratiklerinin kuramdan ayrıldığı noktaları açığa çıkarmanın önemi vurgulanmıştır. Son olarak, bu alanda yapılacak sonraki araştırmalar için öneriler sunulmuştur.

Kavramsal Çerçeve

Yeni Ekonomi ve Esneklik

Esneklik kavramı kaynağını 1990'ların sonlarında Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da ortaya çıkarak yayılan Yeni Ekonomi akımından alır (Bora ve Erdoğan, 2011: 20-1). Yeni Ekonomi, değişen dünya düzenini tanımlamak için kullanılan kavramlardan biridir ve birçok kavramla yakın ilişki içindedir. Bazılarına göre içinde bulunduğumuz çağ; "dijital, bilgi-yoğun, global, yenilik ekonomisinde filizlenen bir network çağıdır" (Carayannis ve Sagi, 2001: 501) ve bu açıdan geçmişten farklıdır. Bu tanıma yakın olarak yeni ekonomi teriminin de esas vurgusu, enformasyon teknolojilerine ve ekonominin enformasyon sektörü üzerindedir (Neumark ve Reed, 2004: 2). Yeni ekonomi kavramının enformasyonelleşme, küreselleşme ve network ile ele alarak bu özellikler üzerinde durulmasını mümkün kılan en önemli isim Castells'tir. Castells'e göre enformasyon teknolojileri bir devrim niteliğindedir. 1970'lerde doğan bu devrim, enformasyon teknolojilerinin etrafında örgütlenmiş yeni bir teknoloji paradigmasının işleme sonucu maddi kültürümüzün değişim geçirmesiyle anılan bir kesintidir ve Sanayi Devrimi boyutunda tarihsel bir olaydır (Castells, 2008: 38-9). Bu devrim, yeni ve farklılaşan bir ekonominin doğumuna kaynaklık etmiştir. Bu yeni ekonomideki birim veya ajanların üretkenlik ve rekabetinin temel olarak bilgi-yoğun enformasyon üretimi ve uygulamalarına bağlı olması, ekonominin enformasyonelleşmesi anlamına gelir (Castells, 2010: 77).

Bununla ilişkili olarak, firmalar 1980'ler ve 1990'larda özelleşme, yoğunlaşma ve küreselleşme sonucu artan bir rekabetle yüzyüze geldiği için (Hudson, 2002: 39), Yeni Ekonomi fenomeni küreselleşme ve neoliberalleşme gibi akımlarla da beraber düşünülmelidir. Bu dinamiklerle şekillenen yeni ekonomide rekabet avantajı fikirler sayesinde edinilir, şirketlerin hızlıca büyümesi ile yenilik arasında sıkı bir ilişki vardır. Bilgi (*knowledge*) ve uzmanlık içsel olarak geliştirilmek yerine hızlıca dışardan edinilebilir. Rekabet avantajı, esneklikten ve piyasadan yanıt almaktan (*responsiveness*)

gelir. Bu dönüşlülük, yeni ekonomideki şirketler açısından enformasyonu önemli kılan bir özelliktir (Carayannis ve Sagi, 2001: 502). Bu İnternet bağlantılı, bilgi yoğun, networking işlerin yükselişe geçmesiyle Yeni Ekonomi akımı bir beyaz yakalı efsanesinin oluşumuna yardım etmiştir (Bora ve Erdoğan, 2011: 20-1). Başka bir deyişle, ekonominin rekabet açısından geçirdiği değişim, bilgi-yoğun işleri önemli kılarak bu işleri yapabilecek beyaz yakalı işçileri de önemli bir konuma yerleştirmiştir.

Yeni ekonominin dayandığı en önemli ilkelerden biri olan esneklik, Fordist üretim ve istihdam şekillerindeki katı düzenlemelerin esnekleştirilmesi ve dönüştürülmesini ifade eder (Sayer, 1989: 667-8). Buna üretilecek miktarın önceden katı şekilde düzenlenmesinin esnekleştirilmesi ve çalışanların çalışma düzenlerini esnekleştirmek dâhildir. Üretimde ve istihdamda değişiklikleri ifade eden kavram olarak esneklik, bu şekilde farklı insanlar için farklı şeyler ifade eder (Bradley, 2009: 79). Örneğin esneklik bir işletme veya birey ile ilişkili olarak kullanıldığında taşıdığı anlamlar farklılaşır. Esneklik çoğu zaman şirket için başarı anahtarı olarak gösterilirken, işi gerçekten yapanın çalışan kişi olduğunu ve esnekliğin emek gücü için bireysel bir boyutunun var olduğunu hatırlamak gerekir (Skorstad, 2009: 18). Bu açıdan bireyin deneyimlediği haliyle esneklik, zamanın ve mekânın standart dışı şekilde esnek kullanımı ile tanımlanabilir. Bu araştırmadaki evden çalışanlar da standarda bağlı olmayan çalışma saatleri ve çalışma yeri nedeniyle esnek çalışanlar içinde en esneğidir. Otonom çalıştıkları için çalışma zaman ve mekânlarını değerlendirmede bireysel olarak sorumludurlar (Osnowitz, 2005: 84). Aynı zamanda *home-office* olarak adlandırılan evden çalışma türü, zihinsel emeği ve teknik bilgiyi gerektirmesi nedeniyle orta sınıfa işaret eder.

Orta Sınıf ve Gayrimaddi Emek

Yeni ekonominin beyaz yakalı efsanesinin oluşumuna yardım ettiğine değinilmişti. Ekonominin yükseldiği beyaz yakalılığı, bu bağlamda ayrıntılandırmak gerekir. Beyaz yakalılık, mavi yakalılıktan farklı olarak zihinseldir ve dünyayı temsil eden soyutlamaların ve sembollerin manüplasyonunu içerir, soyut teknik veya bilgiyi içeren formel bir eğitim gerektirir (Scultze, 2000: 5). Bu soyut ve teknik bilginin işaret ettiği orta sınıflılık, evden çalışma biçimini orta sınıf ve gayrimaddi emek kavramlarıyla ele almayı mümkün kılar.

Orta sınıfı tanımlamak için, kısaca sınıf kavramına değinmek gerekir. Sınıfı iş bölümü ve istihdam ilişkilerinde gören yapısal yaklaşımın izleri Marx ve Weber'e kadar götürülebilse de, bu araştırma için önemli olan sınıf kavramının kültürel tanımlarıdır. Bu anlamda sınıfı kültürel olarak ele alan önemli isimlerden biri olan Bourdieu, sınıf tahliline meslek ve gelirin yanı sıra hayat tarzına işaret eden unsurlar, beğeniler, eğitim vasıfları, toplumsal cinsiyet ve yaşı dâhil eder. Ona göre sınıf ilişkilerinin yalnızca ekonomik değil, simgesel boyutu da vardır. Bu nedenle kültürel pratiklerin temelde yatan sınıf ayrımlarının gösterenleri olduğunu düşünür (Swartz, 2011: 206; 200).

Bourdieu, her toplumsal sınıfın ve sınıf kesiminin özgül bir pratikler kümesi doğuran kendine has bir habitusu olduğunu ve bu sınıf habituslarının ürettiği ayırt edici yaşam tarzı tipleri olduğunu savunur (Swartz, 2011: 203). Sınıf ile ilgili yaptığı en önemli

çalışma olan *Distinction*'da Bourdieu, Fransa'daki üç sınıflı yapıya ilişkin bir inceleme yapar ve bu sınıfların habituslarını inceleyerek ürettiği ayırt edici yaşam tarzı tiplerini açıklar (Bourdieu, 1984). Söz konusu eserde Bourdieu orta sınıfı ele alırken yeni hizmet ekonomisinin eski burjuva görev etiği standartlarını reddeden ve hedonistik etiğe yönelen bir yeni orta sınıf oluşturduğunu ima eder (Bourdieu, 1984: 310-1). Bu araştırma için de orta sınıfın ürettiği özgül pratikler ve yaşam tarzı içinde evden çalışma biçimini ele almak önemlidir.

Evden çalışanların emeğinin zihinsel yönü ise, bu çalışma biçimini gayrimaddi emek kavramı ile beraber ele almayı mümkün kılmıştır. Gayrimaddi emek basitçe, "bir hizmet, bir kültürel ürün, bilgi ya da iletişim gibi maddi olmayan mallar üreten emek"tir (Hardt ve Negri, 2008: 305). Kavram bunun ötesinde, bilgi-yoğun işlerin yükselişe geçmesiyle üretimde zihinsel özelliklerin oynadığı rolün artması ile ilişkilidir. İtalyan Marxistlerin kullandığı bir kavram olarak gayrimaddi emek, emeğin iki farklı yönüne işaret eder: Bir açıdan, metanın enformasyonel içeriğini ve endüstriyel sektörlerdeki işçilerin emek süreçlerinde gerçekleşen değişiklikleri ifade eder. Diğer yanda, metanın kültürel içeriğini üreten faaliyete işaret ederek, gayri maddi emeğin normalde "çalışma" olarak adlandırılmayacak bir faaliyetler serisini içerdiği anlamına gelir (Lazzarato, 1996: 134). Evden çalışanlar bağlamında gayri maddi emek tartışmasının ikinci vurgusu anlam kazanır. Emeğin "çalışma" olarak adlandırılmayacak bu tür faaliyetleri içermeye başlaması, Marazzi'nin de dikkat çektiği iş ve işçi ayrımının ortadan kalkmasıyla ilişkilidir.

Günümüzde çalışmaya dair yapılan kapitalist düzenleme bu ayrımı ortadan kaldırmayı, iş ve işçiyi iç içe geçirmeyi, işçilerin bütün hayatlarını işe sürmeyi hedeflemektedir. Profesyonel niteliklerden çok beceriler ve bunlarla birlikte de işçilerin duyguları, hisleri, mesai sonrası hayatları; yani dilsel topluluğun bütün hayatı işe sürül(mektedir) (Marazzi, 2010: 43).

Evden çalışanların da gündelik yaşamda esnek zaman ve mekan kullanması çalışma zamanı ve boş zamanı bulanıklaştıran bir unsur olmakta ve gayrimaddi emek tartışmasının da işaret ettiği gibi normalde emeğin "çalışma" sayılmayan faaliyetleri de içermesiyle sonuçlanmaktadır. Araştırma kapsamında görüşülen evden çalışanlar, analiz kısmında değinileceği gibi normalde çalışma sayılmayan "iş ile ilgili hayaller" nedeniyle de boş zamanlarını çalışma yaşamlarını besleyecek faaliyetlerle geçirmektedirler.

Gündelik Yaşam, Sınıf Habitusu ve Benlik

İş faaliyetlerinin yürütüldüğü yerin ev olması, ev ve iş alanları arasındaki sınırın belirsizleşmesine neden olarak bu insanların gündelik yaşamlarının nasıl etkilendiği sorusunu gündeme getirir (de Jong ve Mante-Meijer, 2008: 171). Başka bir deyişle, evden çalışma şeklindeki esnek zaman ve mekan kullanımı, çalışma saatlerinin de esnekleşerek gündelik yaşamı işgal ettiği izlenimini doğurur. Bu açıdan, çalışma şeklini incelemek için gündelik yaşam pratiklerine odaklanmak kaçınılmaz olacaktır. Bu noktada gündelik yaşamı belirlemenin zorluğuna değinmek gerekir. Lefebvre gündelik yaşamın çalışmada mı yoksa serbest zamanda mı, aile ve özel yaşamda mı yoksa kültürün dışındaki 'yaşamsal

deneyim' anlarında mı olduğunu sorar ve gündelik yaşamın bu üç alanın tümünde birden gelişerek tümü tarafından içerildiği yanıtını vererek bu unsurların beraber incelenmesi gerektiğini belirtir (Aktaran: Köse, 2008: 15).

Gündelik yaşamı anlam inşası alanı olarak ele alan yaklaşımlardan biri olan sosyal fenomenoloji, anlam inşasında bireyin aktif öznelğine vurgu yaparak gündelik yaşamın anlamının, birey-öznelerin ona atfettikleri anlamdan ayrılamaz olduğunu savunur (Bennett, 2005: 3). Bu açıdan, birçok deneyimin sosyal ve kültürel olduğunu belirtir. Bu yaklaşıma göre gündelik yaşam, üyeleri tarafından kanıksanmış bir dünyadır (Gardiner, 2000: 5). Bu kanıksanmışlık, rutinelere işaret eder. Rutinleri ve onlara bireylerin yüklediği anlamları ortaya çıkarmak, parçası olunan daha büyük süreçleri anlamamanın yolu olabilir. Simmel'in belirttiği gibi, hayat ağlarının anlaşılır kılınması için, başka bir deyişle makroskobik hayat unsurlarını anlamak için, hayatın esas temeli olan ve makroskobik hayat unsurlarını sadece bir arada tutan en küçük unsurlar arasında cereyan eden sayısız etkileşime de bakmak gerekir (Simmel, 2009: 219).

Gündelik yaşam pratiklerinin başka bir önemi, insanların farklı gündelik yaşamlar sürmesinin farklı sosyal pozisyonlarına bağlı olmasıdır (Inglis, 2005: 3). Sosyal pozisyon, doğrudan sınıfsal bir gönderme içerir ve özellikle Bourdieu'nun sınıf anlayışını çağırıştırır; çünkü Bourdieu'ya göre kültürel pratikler, temelde yatan sınıf ayrımlarının göstergesidir (Bourdieu, 1984; akt: Swartz, 2011: 202). Bourdieu, benzer toplumsal yatkinliklere sahip her türlü birey grubunu toplumsal sınıf olarak tanımlar: sınıflar aynı habitusa sahip biyolojik bireyler kümesidir (Aktaran: Swartz, 2011: 215). Bu tanımda da açık olduğu üzere Bourdieu'nun habitus kavramı basitçe bir yatkinlik olarak ifade edilse de, bireylerin bir yandan 'kendileri haline gelmesini' sağlayan şeydir, bir yandan da bireylerin pratiklerle ilişkilene şekli ifade eder (Webb vd., 2002: xii). Habitus, çoğu insan eyleminin bilinçli bir hesaplama olmadan gerçekleştiğini öne süren bir kavramdır (Swartz ve Zolberg, 2005:6). Bu açıdan habitus kimliğin bir sosyal formudur, ve daha önemlisi kültürel bir etkidir. Başka bir deyişle, sosyal ilişkilerin yeniden üretilmesine ve belirlenmesine yardım eden kültürel pratiklerin temelidir (Webb vd., 2002: 117). Habitus düzenlenmiş eğilim olarak, birçok pratiğin kaynağıdır (Lamaison ve Bourdieu, 1986: 114). Bourdieu, habitusu yaşam tarzı alanını temsil edilen sosyal dünya olarak belirttiği için (Bourdieu, 1984: 170), sosyal dünya ile yaşam tarzı arasında bağ kuran kavramın habitus olduğu söylenebilir. Bu açıdan sınıf habitusu, bireylerin sınıfsal kimlikleri ile ilişkilendirilebilecek gündelik pratikleri analiz etmede faydalı bir kavram olacaktır.

Gündelik yaşam kavramını bu araştırma için önemli kılan unsurlardan birisi de, bireyin tutarlı bir kimlik ve kendilik geliştirdiği yerin gündelik yaşam olmasıdır (Gardiner, 2000: 76). Bu yüzden benlik ve benlik sunumu da doğrudan gündelik yaşam içinde kendine yer bulur. Goffman da bireylerin gündelik düzende performansta bulunduğu sosyal yaşamın dünyaya bir sahne olarak bakmayı mümkün kıldığını belirtir (Aktaran: Low, 2006: 613). Bu performansı tanımlarken ise, kişisel vitrin, dramatik canlandırma, idealize etme gibi kavramlar kullanır (Goffman, 2004). Birey gündelik yaşamda benliğini kişisel bir vitrinde sunar. Benlik sunumunu bu araştırma bağlamında sınıf habitusu ile beraber ele almak gerekir; çünkü belli bir sınıfın kendini sunma biçimindeki yatkinlik ve orta sınıf insanların benlik sunumundaki birbirine benzerliğin ortaya çıkarılması önemlidir.

Goffman herhangi bir birey grubu veya sınıfinca sahnelenen farklı rutinler demetini ele alırken bu sınıfın üyelerinin esas olarak belli rutinlere bağlanma ve diğer rutinlere daha az önem verme eğiliminde olduğunu bulgular. Örneğin bir profesyonel, sokakta veya evinde çok alçakgönüllü davranmaya razı olabilir ancak onun için profesyonel yeterlilik gösterdiği sosyal çevrede etkili bir görüntü ortaya koymak daha önemlidir. Davranışını bu gösteriye göre ayarlar ve mesleki itibarının kaynağı olan rutini önemser (Goffman, 2004: 43).

Yöntem

Bu araştırma, temel sorusu ve amacı gereği kaçınılmaz olarak niteliksel araştırma yöntemi ile ele alınmıştır. Niteliksel araştırma yöntemi, *ne* ve *nasıl* sorularına yanıt arar ve “anlamak” amacını taşır (Kümbetoğlu, 2005: 34). Araştırılan grubu anlamak, onların anlamlarını açığa çıkarmayı gerekli kılar. Bu anlamları ortaya çıkarmak doğrultusunda, incelenen ortamın yerleşiklerinin kendi durumunu nasıl tanımladığı önem kazanır. Kendi tanımları, kendi eylemlerinin doğasını ve anlamlarını belirlediği kadar ortamı da açıklar (Berg, 2001: 9). Bu açıdan evden çalışanların gündelik yaşam pratiklerini anlamak için, kendi durumlarını nasıl tanımladıkları önem kazanmaktadır. Bu doğrultuda, veri toplama tekniği onların anlatılarına yer verecek bir yönde şekillenmiştir.

Derinlemesine görüşme tekniğinin kullanıldığı bu araştırma, derinlemesine görüşmenin bağlama özgü, performatif ve aktif bir metin olduğunu göz önünde bulundurmıştır. Başka bir deyişle, anlamların görüşme sırasında inşa edildiği, (Denzin, 2001: 25) bu yüzden görüşmenin bir veri toplama tekniğinden öte aynı zamanda bir veri oluşturma tekniği olduğunu vurgulamak gerekir. Ocak 2012-Mayıs 2012 tarihleri arasında 12 katılımcı¹ ile derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiş, veriler analizi kolaylaştırmak için Gündelik Yaşam Pratikleri ve İş Pratikleri olarak iki grupta ele alınmıştır. Görüşmeler çoğunlukla 60-70 dakika civarı sürmüş, araştırmanın konusu gereği evin önemli bir konumda bulunması nedeniyle görüşmeler mümkün olduğunca katılımcıların evlerinde gerçekleştirilmiştir. Bu şekilde katılımcıların çalışma ve yaşama alanlarına doğrudan tanıklık etmek mümkün olmuştur. Katılımcıların yaptıkları işler, yaşları, eğitim durumları ve medeni durumları şu şekildedir:

Tablo 1 Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Katılımcı	İş	Yaş	Eğitim Durumu	Medeni Durum
Ahmet	Çevirmen	23	Üniversite mezunu- Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü	Bekar, ailesi ile yaşıyor
Betül	Yazılım/Tasarım	28	Teknik Yüksek Okul mezunu	Evli
Can	Çevirmen	25	Üniversite mezunu- İngiliz Dil Bilimi Bölümü	Bekar, ailesi ile yaşıyor

¹ Katılımcıların isimleri, gizliliği korumak için değiştirilmiştir.

Cem	3D modelleme / illüstrasyon/ animasyon	27	Harp Okulu- terk Üniversite- Grafik Bölümü öğrencisi	Bekar, kız arkadaşı ile yaşıyor.
Emre	Yazılım / web tasarım	28	Lise mezunu	Bekar, ablası ile yaşıyor.
Gizem	İllustrasyon / web görseli	23	Yüksek Lisans öğrencisi- Resim	Bekar, ailesi ile yaşıyor.
Hazer	3D modelleme / web tasarım	30	Lise mezunu	Bekar, ailesi ile yaşıyor.
İbrahim	Dergi tasarımı / katalog, broşür...	34	Lise mezunu	Evli, 2 çocuğu var
Mert	Web tasarımı	28	Lise mezunu	Bekar, ailesi ile yaşıyor.
Nermin	Mevzuat danışmanlığı	55	Üniversite mezunu- İşletme	Boşanmış, 3 çocuğu var, tek başına yaşıyor.
Onur	Web tasarımı / film	25	Üniversite öğrencisi – Radyo TV Bölümü	Bekar, ailesi ile yaşıyor.
Tolga	Web tasarımı	36	Üniversite mezunu- Grafik Tasarım Bölümü	Bekar, ailesi ile yaşıyor.

Gündelik Yaşam Pratikleri

İşi Evden Yapmak ve İletişim Teknolojilerinin Konumu

Katılımcıların hepsi, işi yapmayı mümkün kılan bağlantılarını İnternet, telefon gibi teknolojiler üzerinden gerçekleştirmektedir. İşi yapıp göndermek İnternet üzerinden olmakta ve işe yardımcı diğer kaynaklar (çevirmenler için İnternet sözlükleri, tasarımcılar için tutoriallar vb.) İnternette bulunmaktadır. Bu yüzden işi evden devam ettirebilmenin önemli bir etkeni olarak iletişim teknolojilerini göstermişlerdir. Ayrıca İnternetin çok önemli olduğuna vurgu yaparken İnterneti hız ve kolaylık ile ilişkilendirmişlerdir. Betül, Hazer, Nermin, İnternetin mesafeleri azalttığına dolayısıyla zamanı daha iyi kullanmayı mümkün kıldığına değinmiştir. İşi müşteriye elden teslim etmek durumunda harcanacak zaman, iş İnternet yoluyla gönderildiğinde harcanmamış olmaktadır.

Ayrıca e-posta üzerinden iş halletmenin başka bir kolaylığından Nermin, Betül ve Tolga bahsetmiştir. Telefonda konuşulduğunda unutulabilecek ayrıntıların yazılı kaydının e-posta olarak bulunmasını olumlu değerlendirmektedirler. Böylece ayrıntılara yeniden göz atarak hızlı şekilde ilerleyebilmenin ve zamanı verimli kullanabilmenin mümkün olduğunu belirtmişlerdir.

İş ve Boş Zaman Ayrımının Bulanıklaşması: İletişim Teknolojilerinin ve Gayrimaddi Emek Rolü

Araştırma kapsamında görüşülen katılımcılar, kurumsal çalışma saatlerine sahip olmadıklarını ve bunun esnekliğini net şekilde ifade etmişlerdir. Zaman esnekliğini olumlu ve olumsuz değerlendiren iki gruptan bahsedilebilir. Bu esnekliği “özgürlük”, “rahatlık”, “lüks” gibi kavramlarla değerlendirenler için Bourdieu’nun belirttiği gibi özgürlük beğenisinin geliştiği bir orta sınıfın habitusundan bahsetmek mümkündür. Diğer tarafta evden çalışmayı zor bulan Tolga, disipline olamama sorunundan bahsederek evi “rehavet” olarak tanımlamıştır. Can da benzer şekilde kendi iş yaşamını “serbest... ama fazla serbest” olarak tanımlarken disipline olamamanın ve iş-boş zaman arası sınırları belirlemenin zorluğuna değinmiştir: “Bizim iş durumundan dolayı her zaman boş zaman neredeyse, bilgisayar başında çalışırken bile, hani işi yaparken bile boş zaman gibi bir şey”.

Bu iş ve boş zaman sınırlarının belirsizliğinde etkili olan başka bir noktayı gayrimaddi emek ile ilişkilendirmek mümkündür. Kendilerine boş zaman aktiviteleri sorulduğunda, iş ile ilgili İnternet sitelerini kullandıklarından, iş ile ilgili kitaplar okuduklarından ve kendilerine ait projeleri geliştirmek için ayrıca çalıştıklarını belirtmişlerdir. Emre, Gizem, Cem, İbrahim, Mert, Hazer gibi tasarımcılar tasarım işini mümkün kılan bilgileri edinmek için boş zamanlarını da ayırıyorlar, çevirmen olan Ahmet de Fransızca’sını taze tutmak için bu dilde kitaplar okumaktadır. Bu doğrultuda Marazzi’nin belirttiği gibi (Marazzi, 2011: 43) hayallerin ve duygulanımların da iş yaşamına koşulduğu bir hayat sürmekte ve iş ile boş zamanı birbirinden net şekilde ayıramamaktadırlar. Hatta günde 10-12 saat çalışmalarına rağmen bunu iş yoğunlaşması olarak tanımlamayan Emre ve İbrahim, bunun nedeni olarak işi çok sevmelerini göstermişlerdir.

Bu sınırların bulanıklaşmasında önemli başka bir unsur iletişim teknolojileri üzerinedir. Bilgisayar üzerinden iş yapıyor olmak, çoğunlukla ara verdiğinde bile bilgisayar başında olmak anlamına gelmektedir ve bu yüzden iş ile boş zaman arası sınırları keskin şekilde hissedemediklerini aktarmışlardır. Hatta Emre bu durumu “trajik” olarak tanımlamıştır. Ayrıca birçok görüşmeci boş zaman aktiviteleri olarak adlandırılacak İnternet siteleri ve sosyal medya kullanımlarının iş ile kesiştiğine dair örnekler vermişler ve bu kullanımları anlatırken “beslenmek”, “ilham almak”, “kendi reklamını yapma” gibi amaçlara sahip olduklarını belirtmişlerdir. Bu da gayrimaddi emek tartışmasının işaret ettiği şekilde, işin doğası gereği mesai sonrası duygulanımlarını da içermesiyle paralellik göstermektedir.

Oto-disiplin Pratikleri: İş Rejiminin İnşası

Bu sınırların belirsizliğiyle baş etmek için kendilerine belli disiplin pratikleri belirlediklerini belirtmek gerekir. Özellikle evde çalışmayı olumlu değerlendirenlerden bazıları, çalışma öncesi veya arasında geliştirdikleri rutinlerle evde disipline olmanın çözümünü bulmuş durumdadırlar. Örneğin 2 yıldır evli olan Betül her sabah pilates yapmadan çalışmaya oturmadığını, İbrahim her sabah işe gider gibi sabah 7’de kalktığını ve öğle arası verdiğinde eşiyile bir Türk kahvesi içtiğini, Mert de benzer şekilde sabah

erkenden kalktığını ve işe başlamadan önce mutlaka kahvaltı yaptığını belirtmiştir. Başka bir deyişle, katılımcıların çoğu sınırları belirsizleşen iş ve boş zaman arasında, sınırları kendi rutinlerine ve kendi düzen anlayışlarına dayandırarak çizmektedirler. Kendi çalışma düzenlerine ilişkin sorular sorulduğunda “düzen” ve “disiplin”in önemini hepsi vurgulamıştır. Öte yandan kendilerini disipline etmeyi başaramadığını belirtenler için iş yaşamı farklı şekilde deneyimleniyor gibi görünmektedir. Hazer iş geldiğinde gerekirse 3 gün uyumadan çalıştığını, Can hep işi son güne bıraktığını, Tolga ise evdeki “rehavet”in zorluğunu aktarmıştır. Ayrıca Gizem disipline olmanın zorluğunu evde ailesiyle yaşıyor olması ile ilişkilendirmiş ve ondan evin diğer işleriyle ilgili beklenen sorumlulukların kendi işlerine odaklanmada zorluk yarattığını belirtmiştir.

Dış Dünya ve Yakın Çevre ile Uzlaşma Pratikleri

Laegran, iletişim teknolojileri yoluyla işi evden yapan ve zaman kullanımında serbestiye sahip olan evden çalışanların dışardaki dünya ile belli ölçüde bir uzlaşmaya girmek zorunda olduğundan bahseder (Laegran, 2008: 1995). İşin evde olması nedeniyle deneyimlenen standart-dışı zaman kullanımı, standart zaman kullanan dış dünya ile iletişimi zorlaştırır. Örneğin bir evden çalışanın çalışma saatleri resmi kurumların ve bu kurumlarda çalışanların çalışma saatlerinden farklılık gösterir. Bu da evden çalışanların sosyal yaşam için dış dünyanın zaman kullanımına belli durumlarda belli derecelerde ayak uydurmasını gerektirir. Evden çalışanların zaman kullanımındaki bu farklılık ile uzlaşma derecesi ise kişiden kişiye değişiklik gösterebilir.

Görüşmecilerdeki dış dünya ile uzlaşma pratikleri ise çoğunlukla kendi sosyal yaşantıları ve iş bağlantıları ile ilgili sorulara verdikleri yanıtlarda ortaya çıkmıştır. Arkadaşlarıyla ne sıklıkla ve hangi zamanlarda görüştüklarine ilişkin sorularda genellikle kurumsal zaman çizelgesine bağlı olarak çalışan arkadaşlarına ve iş yaşantılarında standart zamanı kullanan kurumlara göre buluşma günlerini ve saatlerini ayarladıklarından bahsetmişlerdir. Örneğin bir şirkete mevzuat danışmanlığı yapan 55 yaşındaki Nermin, tüm arkadaşlarının çalışması nedeniyle onlarla mecburen hafta sonu görüştüğünü, Betül ise akşam çalışmayı sevmesine rağmen standart çalışma saatleri kullanan eşi ile zaman geçirmek için kendine akşamları çalışmama kuralı koyduğunu belirtmiştir.

Aynı zamanda bir oto-disiplin pratiği olarak değerlendirilebilecek ortak bir uzlaşma pratiği ortaya çıkmıştır. Çalışanların çoğu, pazar günü çalışmadıklarını veya bunun için uğraştıklarını anlatmışlardır. Özellikle evli ve iki çocuğu olan İbrahim pazar çalışmamaya ve ailesiyle zaman geçirmeye dikkat etmektedir. Emre, Mert ve Tolga ise bazen pazar günleri telefonu kapadığını veya müşteriden telefon geldiğinde meşgule düşürdüklerini aktarmıştır. Katılımcılar arasındaki ortak vurgu, tatil olması gereken bir günün sınırlarının iyi belirlenmesi gerektiği ve bunun pazar olabileceği üzerinedir. Emre bunun nedenini anlatırken, aslında dış dünya ile bir uzlaşma pratiği olduğunu da aktarmıştır: “Pazarı tercih etmemin nedeni, diğer insanların da pazar günü tatil olduğu için. Ortak bir günde buluşmak adına”.

Orta Sınıfın Dil Kullanımı ve Benlik Sunumu

Derinlemesine görüşmeler aracılığıyla ortaya çıkan başka bir bulgu, kullandıkları dilin ve benlik sunumlarının orta sınıf habitusuna denk düşmesidir. Katılımcıların çoğu görüşmeler sırasında Goffman'ın belirttiği gibi (2004: 43) mesleki yeterliliğin kaynağı olan rutini benimsediler. Başka bir deyişle, çoğu zaman kendi yaşamlarıyla ilgili doğrudan bir soru sorulduğunda bile yaptıkları iş, çalışma şekilleri ve daha genel olarak sektör üzerine olan düşüncelerini aktararak kendi mesleki yeterliliklerini ön plana çıkarmışlardır. Bunları ön plana çıkarırken kurdukları anlatılar, işlerinin, sektörün ve sistemin hakikatini aktarma iddiasındadır.

Bu anlatılar ile ilgili önemli bir nokta, kendi yaşamlarını veya duygularını değil, duyguları hakkındaki düşüncelerinden bahsederek dolaylı bir söylem üretmeleridir. Bu aslında orta sınıfa ait dilsel sermaye ile de beraber düşünülebilir. Düşünceler dolayısıyla anlatı kurmak, orta sınıfın duygularını gizleyerek düşüncelerini ön plana çıkarmak yönündeki dilsel mekanizmayı kullandığı yönündeki tespite (Erdoğan, 2011: 85) denk düşer. Bu bağlamda dilin bu şekilde kullanımı, orta sınıf habitusunun getirdiği bir benlik sunumu olarak değerlendirilebilir.

İş ile İlgili Pratikler

İşe Başlama: İşin Zanaat Yönü

İşe başlamaları ile ilgili bir ortak nokta, işin merak ve ilgi ile alaylı şekilde öğrenilmesidir. Katılımcılar arasında bu açıdan mesleklerine göre bir farklılaşmadan bahsedilebilir. Çeviri ve danışmanlık işini yapan 3 katılımcı, üniversitelerin ilgili bölümlerinden mezun olmuşlar; ancak tasarımcılar çoğunlukla yaptıkları işin kurumsal eğitimini almamışlardır. Bu işe alaylı olarak girmişler, çoğu “usta” olarak bahsettiği insanlardan işi öğrenmişlerdir. Hazer bunu şöyle ifade etmiştir: “işle ilgilenen ustadlarla hafta sonları toplantıları yaptık. O toplantılarda (...) soru sorarak öğrendik. Alaylı bir şekilde geliştirdiğimiz bir şey.”

Tasarımcıların çoğu 20’li yaşlarında olmasına rağmen neredeyse çocukluktan itibaren uzun yıllar boyunca işi öğrenmek ve geliştirmek için çabalamışlardır. Cem ve Onur, İnternette bu işi anlatan tutorialleri izlemiş, Hazer, Onur, Mert ve İbrahim usta olarak gördüğü insanlar sayesinde işi geliştirmiştir. Bu durum göz önünde bulundurulursa yaşadıkları usta-çırak ilişkisinin, işe başlamadaki merak, ilgi ve sevecek yapmanın işin bir zanaat yönü olduğuna kanıt sayılabilir. Bu kendini geliştirme çabası ve işi sevecek yapmak Sennett’in “bir işi sadece iyi yapmak için uğraşmak” olarak tanımladığı zanaate uygun düşer (Sennett, 2011).

Yaptıkları İşe Bakış: Sanat Vurgusu

Evden çalışanların gündelik yaşam pratikleriyle ilgili olan önemli bir nokta, onların kendi anlamlarını ortaya çıkarmaktır. Onların anlamları sayesinde kendi gündelik yaşamlarını anlamak mümkün olacaktır. Bu doğrultuda kendi yaptıkları işe yönelik algıları önemlidir. Tasarımcıların yaptığı web temelli işlerin teknolojilerle olan sıkı bağı,

bu işlerin tasarım olduğunu unutturur nitelikte olsa da tasarım işiyle uğraşan katılımcılarda tasarım işinin bir sanat gibi algılanması gerektiğine yönelik vurgu çok belirgindir. Hazer “tasarım programlarıyla 3 boyutlu şekilde sanatsal ürünler yapmaya başladım” şeklinde ifade ederken Emre de “zihinsel bir yaratı” olarak bahsetmiştir: “Şimdi işin kötü tarafı sen tasarım yapıyorsun tamam mı? Yeni yaratıda bulunuyorsun. Bunun için kafanın gerçekten rahat olması lazım.”

Kendi yaptıkları işten bir sanat olarak bahsetmeleri, iş ile ilgili karşılaştıkları sorunları aktardıklarında da ortaya çıkmıştır. Yaptıkları tasarımın ne kadar iyi olduğunu değerlendirme konusunda yeterli görmedikleri müşterilerle çalışmak durumunda kaldıklarını anlatarak bu durumdan şikayet etmişlerdir. Bu durum, Onur, Mert, Tolga'nın anlatılarında büyük yer kaplamıştır. Resim bölümü öğrencisi Gizem de kendi işini sanat olarak görmekte ve bunu anlamayan müşterilerden bahsetmektedir. Müşterilerin “tasarım”dan anladığı şeyin kişisel bir yaratı olmadığını, ancak kendilerinin tasarım işini kişisel bir yaratı olarak tanımladıklarını ve bu iki tanımın çeliştiğini aktarmışlardır. Çoğu kendini “sanatçı” kimliğiyle tanımlamakta, belki de bu yüzden kurumsal bir yerde çalışmayı tercih etmemektedirler. Onlara göre emir almak ve çalışma saatlerinin katılığı, sanat yapan bir insan için uygun değildir.

Sınıf Aidiyeti Hissetmemek ve Kolektiviteden Uzaklık, Birey Olma Vurgusu

Sennett, *Karakter Aşınması* (2010) adlı eserinde geleneksel modellerde insanların uzun bir süre aynı yerde çalışmasına bağlı olarak o kuruma bir aidiyet ilişkisi geliştirdiklerinden, ancak bunun günümüzde kapitalizmin aldığı ivme ve yön yüzünden değiştiğini anlatır. İnsanlar artık uzun süre aynı yerde kalmayarak iş deneyimlerinde çeşitliliği sağlamak, ve yeteneklerini sık sık yenilemek zorundadırlar. Bir kuruma olan aidiyetten çok kendi bireysel özelliklerinin ön plana çıktığı bir düzenin içindedirler. Bu nedenle insanlar kendilerini ait oldukları meslekle değil, kendi bireysel becerilerle tanımlamaya başlarlar. Buna uygun olarak emek gücünün deneyimlediği sınıf aidiyetlerinde de bir değişiklik olduğu söylenebilir. Bir sınıfa özgü olan mesleklerin de değişime uğraması ve işin sınıfı belirlemedeki gücünün bu şekilde azalması, bireyin kendi işine ve sınıfına bir aidiyet geliştirmesini de zorlaştırır. Sennett'a benzer olarak Thrift ve Johnston geleneksel modellerde insanların bir sınıfa dahil olup onun değerlerini öğrenerek tavır ve davranışlarını yaşamları boyunca ona göre düzenlediğinden, ancak artık bunun değişmiş olduğundan bahseder (Aktaran: Savage, 2003: 15).

Görüşülen evden çalışanlar arasında kurumsal iş deneyimine sahip olanların neredeyse hepsi bu saptamayı haklı çıkaracak şekilde çalışmış oldukları yerlere bir aidiyet geliştirmekten çok kendi bireysel yeteneklerini yenilemedeki hızın ve bireysel çalışmanın verimine odaklandıklarını ve bunu yaparken kendi para ve zamanlarını harcadıklarını aktarmışlardır. Bu da aslında birey olmaya odaklandıklarını ve bir işyeri ile bağ kurmadıklarını gösterir niteliktedir.

Birey vurgusunun yükseldiği bu anlatılarda ilginç olan başka bir nokta, sektörle ve çalışma koşulları ile ilgili yaklaşık aynı sorunlardan bahsetmelerine rağmen ortak bir hak

mücadelesinin akla gelmemesidir. BİÇDA (Bilişim ve İletişim Çalışanları Derneği Ağı) gibi oluşumlar bu alanda çalışanların iletişim teknolojileri yoluyla bir araya gelebildiğine ilişkin önemli örnekler olsalar da, araştırma kapsamında görüşülen katılımcılar bu tip oluşumlardan haberdar değildirler ve bir araya gelme düşüncesi görüşmelerde çoğunlukla ortaya atılmamıştır. Katılımcıların kendi evlerinde olmasından dolayı ortak bir meslek tahayallünün oluşmadığı ve birey olma vurgusuyla kendi bireysel çözümlerini üretmiş olmaları, bu kolektiviteden uzaklığın nedeni olarak gösterilebilir.

Sonuç

Evden çalışma biçiminde ev ve iş yaşamının birbirine girmesinin yarattığı analiz zorluğu, bu çalışma biçimiyle ilişkili konuları analiz edebilmek için doğrudan gündelik yaşama bakmayı gerekli kılmıştır. Bu doğrultuda bu çalışmanın bir bölümü saha araştırması olarak tasarlanmış ve gündelik yaşamda evden çalışanların bu çalışma biçimini nasıl deneyimlediğini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Gündelik yaşam pratiklerinin ortaya çıkarılması, kuramsal açıklamalarla bir karşılaştırma yapma imkanı sunmuştur. Araştırmanın sorusu niteliksel araştırmayı gerekli kılmış, derinlemesine görüşme yoluyla veriler toplanmış/oluşturulmuştur.

Esnek zamanlı evden çalışmanın önemli bir nedeni, katılımcılar açısından özgürlük beğenisi gibi görünmektedir. Emir almak istememek, kendi işini yapıyor olmak ve zaman kullanımındaki serbesti, onların anlatılarında özgürlük kavramı ile ilişkilendirilmiştir. Çalışma yaşamlarını bu şekilde kurarak oluşturdukları yaşam tarzı, Bourdieu'nun orta sınıf habitusu ile beraber değerlendirdiği özgürlük beğenisini destekler niteliktedir.

Katılımcılar kendi boş zamanlarından bahsederken iş ve boş zaman ayırımının belirsizliğine değinmiş, veya işin boş zamanda da var olduğundan söz etmişlerdir. Bu durum da, işin artık mesai sonrası duygulanımları da kapsayacak şekilde genişlediği bir gayrimaddi emek ile gerçekleştirilmesinin sonucu olarak değerlendirilebilir. İş ile ilgili hayaller, gelecek planları veya işi geliştirmek için sarf ettikleri çabanın boş zamanda gerçekleşmesi, işin artık mesai sonrasını da içerdiğini gösterir.

Saha araştırması sayesinde bulgularan önemli noktalardan biri, evden çalışma biçiminin teknolojik bir determinizmle açıklanmasının yanlışlığını ortaya koyacak niteliktedir. Çoğunlukla iletişim teknolojileri ile beraber ele alınmış tasarımcılık işinin tek bir teknoloji boyutu olmadığı hatırlanmış, hatta işin öğrenilmesi ve geliştirilmesinde gösterilen çaba ve usta-çırak ilişkisi nedeniyle bu işlerde bir zanaat yönünün olduğu ortaya çıkmıştır. Kurumsal bir eğitimden geçmeden çoğunlukla usta-çırak ilişkisiyle ve uzun yıllar içinde merak ve ilgi ile öğrenilen bu iş dalı, günümüzde araştırmanın kapsamını da aşan ve zanaatin öldüğüne ilişkin daha geniş saptamayı yeniden tartışmaya açabilir niteliktedir. Katılımcıların kendilerinin de işlerini bir “sanat”, “zihinsel yaratı” olarak görmeleri bu saptamayı pekiştirmektedir.

Bu araştırma kapsamında eksik kalan önemli bir boyut, evden çalışma biçiminin toplumsal cinsiyet boyutudur. Katılımcılar arasındaki üç kadın sayesinde toplumsal cinsiyet ile açıklanabilecek bazı farklılıklar olduğunun izine rastlanılsa da, sonraki

çalışmaların bu boyutu öne çıkaracak şekilde tasarlanması ve daha derinlikli analizlerde bulunulması mümkündür. Bunun yanı sıra, evden çalışanların bu araştırmada kendi çalışma yaşamlarına ilişkin algı büyük ölçüde ortaya çıkarılmış olsa da, görece yeni olan ve giderek daha fazla görünür hale gelen bu çalışma biçimine yönelik yakın çevrelerinin algısını ortaya çıkaracak araştırmalar da daha geniş analizi mümkün kılabilir. Bu şekilde evden çalışma biçimine yönelik algı ve evden çalışanların gündelik yaşamda yakın çevrelerine yönelik benlik sunumu karşılaştırılarak, gündelik yaşamdaki etkileşimin iki farklı yönü ele alınabilir.

Kaynakça

Bennett, Andy, (2005). *Culture and Everyday Life*, London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.

Berg, Bruce L., (2001). *Qualitative Research Methods For The Social Sciences. 4th Edition*. Boston, London, Toronto, Sydney, Tokyo, Singapore: Allynand Bacon.

BİÇDA (Bilişim ve İletişim Çalışanları Derneği Ağı), (2012). www.bilisimcalisanlari.net, (Erişim Tarihi: 30.11.2012)

Bora, T. ve Erdoğan, N., (2011). “Cüppenin, Kılıcın ve Kalemin Mahcup Yoksulları-Yeni Kapitalizm Yeni İşsizlik ve Beyaz Yakalılar”, Tanıl Bora, Aksu Bora, Necmi Erdoğan, İlknur Üstün (Der.), *Boşuna mı Okuduk? Türkiye’de Beyaz Yakalı İşsizliği*. İstanbul: İletişim Yayınları, s. 13-43.

Bourdieu, Pierre, (1984). *Distinction: A Social Critique of Judgement of Taste*, Richard Nice (Çev.), Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Bradley, Harriet, (2009). “Whose Flexibility? British Employees’ Responses to Flexible Capitalism”, Egil J. Skorstad ve Helge Ramsdal (Ed.), *Flexible Organizations and the New Working Life: A European Perspective*. Farnham, Surrey, England: Ashgate, s. 79-97.

Carayannis, E. ve Sagi, J., (2001). “New vs. Old Economy: Insights on Competitiveness in the Global IT Industry”. *Technovation 21 (2001)*, s. 501-514.

Castells, Manuel, (2008). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür / Ağ Toplumunun Yükselişi*, (Cilt 1). Ebru Kılıç, (Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Castells, Manuel, (2010). “The Rise of the Network Society-The Information Age:Economy”, *Society and Culture Volume I, 2nd Edition*. Blackwell Publishing.

De Jong, A. ve Mante-Meijer, E., (2008). “Teleworking Behind the Front Door: The Patterns and Meaning of Telework in the Everyday Lives of Workers”, Eugene Loos, Leslie Haddon ve Enid Mante-Meijer (Ed.), *The Social Dynamics of Information and Communication Technology*. Hampshire: Ashgate, s. 171-190.

Denzin, Norman, (2001). "The Reflexive Interview and a Performative Social Science", *Qualitative Research*. 1: (1), s. 23-46.

Erdoğan, Necmi, (2011). "Hadım Edilen Karakter ve Sancılı Dil", Tanıl Bora, Aksu Bora, Necmi Erdoğan, İlknur Üstün (Der.), *Boşuna mı Okuduk? Türkiye'de Beyaz Yakalı İşsizliği*, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 75-115.

Gardiner, Michael E., (2000). *Critiques of Everyday Life*, London, New York: Routledge.

Gencel-Bek, M. ve Binark, M., (2000). *Medya ve Cinsiyetçilik*. Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi.

Goffman, Erving, (2004). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*, Barış Cezar (Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.

Hardt, M., ve Negri, A., (2008). *İmparatorluk*, Abdullah Yılmaz (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Hudson, Marie, (2002). "Flexibility and the Reorganisation of Works", Brendan Burchell, David Ladipo ve Frank Wilkinson (Ed.), *Job Insecurity and Work Intensification*. London ve New York: Routledge, s. 39-61.

Hürriyet, 10 Ağustos 2011, "Son Moda Çalışma Şekli: Home Ofis" http://www.hurriyetaile.com/evliyiz/kariyer/son-moda-calisma-sekli-homeofis_3436.html (Erişim Tarihi: 08.07.2012).

Inglis, David, (2005). *Culture and Everyday Life*, London, New York: Routledge.

Kariyer.net, 12 Temmuz 2012, "Home Office Finansal Danışman İş İlanı - Tüm Türkiye" (Ref:HO-FD-01), <http://www.kariyer.net/is-ilani/avivasa-emeklilik-ve-hayat-a-s/-home-office-finansal-danisman-tum-turkiye-is-ilani/835301/?tmsno=1>. (Erişim Tarihi: 12.07.2012)

Köse, Hüseyin, (2008). "Lefebvre ve Modern Dünyada Gündelik Hayat", *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Güz 27, s. 7-27.

Kümbetoğlu, Belkıs, (2005). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Laegran, Anne Sofie, (2008). "Domesticating Home Anchored Work: Negotiating Flexibility When Bringing ICT Based Work Home in Rural Communities", *Geoforum* 39, s. 1991-1999.

Lamaison, P. ve Bourdieu, P., (1986). "From Rules to Strategies: An Interview with Pierre Bourdieu", *Cultural Anthropology*, 1, (1), s. 110-120.

Lazzarato, Maurizio, (1996). "Immaterial Labour", Paolo Virno ve Michael Hardt (Ed.), *Radical Thought in Italy: A Potential Politics*, Minneapolis: University of Minnesota Press, s. 132-146.

Low, Kelvin E. Y., (2006). “Presenting The Self, The Social Body, and The Olfactory: Managing Smells in Everyday Life Experiences”. *Sociological Perspectives*, 49, (4), (Winter), s. 607-631.

Marazzi, Christian, (2010). *Sermaye ve Dil*, Ahmet Ergenç (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Neumark, D. ve Reed, D., (2004). “Employment Relationships in the New Economy”, *Labour Economics* 11, s. 1– 31.

Osnowitz, Debra, (2005). “Managing Time in Domestic Space: Home-Based Contractors and Household Work”. *Gender and Society*, 19,(1), (Feb.), s. 83-103.

Plaza Eylem Platformu, (2012). <http://plazaeyleplatformu.wordpress.com/> (Erişim Tarihi: 30.11.2012).

Radikal, 12 Şubat 2012. “Home Office’Uygulamasına Mevzuat Engeli”, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=1078480&CategoryID=80> (Erişim Tarihi: 08.07.2012).

Savage, Mike, (2003). “Class Analysis and Social Research”, Tim Butler ve Mike Savage, (Ed.). *Social Change and the New Middle Classes*. London, New York: Routledge, s. 15-26.

Sayer, Andrew, (1989). “Postfordism in Question”, *International Journal of Urban and Regional Research*, 13(4), s. 666-695.

Scultze, Ulrike, (2000). “A Confessional Account of an Ethnography About Knowledge Work”, *MIS Quarterly*, 24,(1), (Mar.), s. 3-41.

Sennett, Richard, (2010). *Karakter Aşınması*, Barış Yıldırım (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Sennett, Richard, (2011). *Yeni Kapitalizmin Kültürü*, Aylin Onacak (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Simmel, Georg, (2009). *Bireysellik ve Kültür*, Tuncay Birkan (Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.

Skorstad, Egil J., (2009). “The Ambiguity of Flexibility”, Egil J. Skorstad ve Helge Ramsdal (Ed.), *Flexible Organizations and the New Working Life: A European Perspective*. Farnham, Surrey, England: Ashgate, s. 17-43.

Swartz, D. ve Zolberg, V., (2005). “Introduction: Drawing Inspiration From Bourdieu”, David L. Swartz ve Vera L. Zolberg (Ed.), *After Bourdieu: Influence, Critique, Elaboration*, New York, Boston, Dordrecht, London, Moscow: Kluwer Academic Publishers, s. 1-17.

Swartz, David, (2011). *Kültür ve İktidar: Pierre Bourdieu'nun Sosyolojisi*, Elçin Gen (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.

Webb, J., Schirato, T. ve Danaher, G., (2002). *Understanding Bourdieu*. Australia: Allen ve Unwin.

Yücesan-Özdemir, Gamze, (2010). *Emek ve Teknoloji- Türkiye'de Sendikalar ve Yeni İletişim Teknolojileri*. İstanbul: Tan Kitabevi.